

УДК 378.4.147.091.33-027.22:780.616.432]:005.336.5
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-1-35>

Людмила ГАРКУША,
 orcid.org/0000-0001-7078-7994
 старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності
 Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) l.harkusha@kubg.edu.ua

Ольга ЕКОНОМОВА,
 orcid.org/0000-0002-2975-969X
 старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності
 Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) o.ekonomova@kubg.edu.ua

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ У КЛАСІ СПЕЦІАЛЬНОГО ІНСТРУМЕНТА (ФОРТЕПІАНО)

Статтю присвячено проблемі професійного розвитку студентів-піаністів в умовах університетської освіти. Проаналізовано наукові праці з означеної теми. Визначено сутність ключових понять дослідження та їх інтерпретацію в контексті фахової підготовки студентів у фортепіанному класі. Професійний розвиток студентів у класі спеціального інструмента розглянуто у двох значеннях – як рівень фахової освіченості та інструментально-виконавської майстерності; як сукупність професійно-особистісних змін, які відбуваються у процесі освітньої діяльності студента та забезпечують якісно новий, вищий рівень розв'язання професійних завдань у галузі фортепіанного виконавства. Виявлено основні чинники професійного розвитку студентів університету у класі спеціального інструмента (фортепіано) – природні музичні здібності студента та рівень його доуніверситетської підготовки, фахова компетентність викладача та освітнє середовище. Визначено основні аспекти професійного розвитку студентів у класі спеціального фортепіано – інструментально-виконавський, інтелектуальний, індивідуально-психологічний та загальнокультурний. Наведено дефініцію предмета дослідження. Професійний розвиток студента у класі спеціального інструмента (фортепіано) – це процес формування, розвитку й удосконалення музичних здібностей, фахових умінь та особистісних якостей студента, а також результат, що характеризується якісно новим рівнем інструментально-виконавської майстерності піаніста. Сформульовано висновки: 1) успішність професійного розвитку студента-піаніста залежить від його музичних здібностей та здатності до самовдосконалення, фахової компетентності викладача та ефективної організації освітнього процесу; 2) професійний розвиток студентів у класі спеціального інструмента (фортепіано) має здійснюватися в інструментально-виконавському, інтелектуальному, індивідуально-психологічному і загальнокультурному аспектах, що забезпечить всебічну підготовку майбутніх митців до концертно-виконавської та педагогічної діяльності.

Ключові слова: студент-піаніст, університетська освіта, фахова підготовка, фортепіанний клас, професійний розвиток.

Lyudmyla HARKUSHA,
 orcid.org/0000-0001-7078-7994
 Senior Lecturer at the Department of Instrumental-Performing Skills
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) l.harkusha@kubg.edu.ua

Olga EKONOMOVA,
 orcid.org/0000-0002-2975-969X
 Senior Lecturer at the Department of Instrumental-Performing Skills
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) o.ekonomova@kubg.edu.ua

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE CLASS OF A SPECIAL INSTRUMENT (PIANO)

The article is devoted to the problem of professional development of piano students in the context of university education. The scientific works on this topic are analyzed. The essence of the key concepts of the study and their interpretation in the context of professional training of students in the piano class is determined. Professional development of students in the class

of a special instrument is considered in two meanings – as a level of professional enlightenment and instrumental-performing skills; as a set of professional and personal changes, that occur in the process of a student's educational activity and provide a qualitatively new, higher level of solving professional problems in the field of piano performing. The main factors of professional development of university students in the class of a special instrument (piano) are determined: natural musical abilities of the student and the level of his pre-university training, professional competence of the teacher and educational environment. The main aspects of students' professional development in the special piano class are identified – instrumental performing, intellectual, individual-psychological and general cultural. The definition of the subject of research is given. The professional development of a student in the class of a special instrument (piano) is a process of formation, development and improvement of musical abilities, professional skills and personal qualities of a student, as well as a result, characterized by a qualitatively new level of instrumental-performing skills of the pianist. Conclusions are formulated: 1. Success of a piano student's professional development depends on his musical abilities and self-improvement, professional competence of the teacher and effective organization of the educational process. 2. Professional development of students in the class of a special instrument (piano) should be carried out in instrumental performing, intellectual, individual psychological and general cultural aspects, which will ensure comprehensive training of future artists for concert and pedagogical activities.

Key words: piano student, university education, professional training, piano class, professional development.

Постановка проблеми. Головними завданнями сучасної музичної освіти України є збереження національної музичної спадщини і кращих традицій вітчизняного музичного виконавства, а також упровадження в освітній процес ефективних методів навчання, виховання й розвитку майбутніх музикантів-виконавців та викладачів музичних дисциплін. Саме розвиток (професійний та особистісний) характеризує сучасного студента-музиканта як шукача нових, нестандартних підходів до формування виконавської техніки та формування власного виконавського стилю.

Значну роль у цьому процесі відіграє викладач з фаху, який має спрямувати творчу енергію молодого музиканта на засвоєння навичок професійного самовдосконалення та саморозвитку, що в подальшому забезпечить його затребуваність як виконавця й педагога. Цей аспект фахової підготовки студентів інструментально-виконавської спеціальності є недостатньо дослідженим, тому проблема професійного розвитку студентів-піаністів в умовах університетської освіти є актуальною.

Аналіз досліджень. Вітчизняними та зарубіжними науковцями й педагогами-практиками вже досліджено окремі аспекти фортепіанної підготовки студентів університету: наукові засади викладання основного музичного інструмента в умовах університетської освіти (Т. Пляченко); зміст навчального курсу «Основний музичний інструмент (фортепіано)» та програмні вимоги до студентів музично-педагогічної спеціальності (О. Шрамко); формування інструментально-виконавської майстерності майбутнього вчителя музики (Л. Гончаренко); теоретико-методичні основи викладання музично-виконавських дисциплін (М. Моїсєєва); формування професійних умінь студентів у фортепіанному класі (Л. Гаркуша, О. Економова); методичні основи розвитку музично-виконавського мислення студентів у процесі фортепіанної підготовки (О. Бурська); розви-

ток творчих здібностей студентів-музикантів у процесі засвоєння фортепіанних творів неklasичних жанрів (Yu. Zheng, B-W. Leung) та інші.

Водночас, проблема професійного розвитку студентів університету у класі спеціального фортепіано ще не знайшла належного висвітлення у фаховій літературі, що обумовило завдання нашого наукового пошуку.

Мета статті – науково обґрунтувати сутність, специфіку та основні аспекти професійного розвитку студентів університету у класі спеціального інструмента (фортепіано).

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми професійного розвитку майбутніх піаністів-виконавців та викладачів фортепіано зумовлене тим, що розвиток (як і навчання та виховання) є одним із пріоритетних завдань сучасної вищої освіти та важливою складовою фахової підготовки музикантів.

Поняття *розвиток* у науковій літературі визначають як: рух від нижчого до вищого за висхідною лінією; рух від старого якісного стану до нового, більш високого; процес відновлення, народження нового, відмирання старого; незворотну спрямовану закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів, у результаті якої виникає їхній новий якісний стан; ступінь свідомості, освіченості, культурності (Соціолого-педагогічний словник, 2004: 217).

Відтак, професійний розвиток студентів-піаністів у класі спеціального інструмента можна розглядати у двох значеннях: 1) як рівень фахової освіченості та інструментально-виконавської майстерності; 2) як сукупність професійно-особистісних змін, які відбуваються у процесі освітньої діяльності студента та забезпечують якісно новий, вищий рівень розв'язання професійних завдань у галузі фортепіанного виконавства.

Щодо культурно-історичного розвитку людини, то в цьому процесі психологи виокремлюють дві групи факторів, які його зумовлюють,

це – природні задатки та зовнішнє оточення, яке передбачає також засвоєння людиною певних соціальних і культурних норм. Іноді до особливої групи факторів розвитку людини відносять особистісну активність, яка відрізняється від природних задатків (Шапар, 2007: 382–383).

З урахуванням цієї тези ми визначили основні чинники професійного розвитку студентів у класі спеціального фортепіано – природні музичні здібності студента та рівень його доуніверситетської підготовки; фахова компетентність викладача та освітнє середовище (навчально-виховний простір, у якому здійснюється формування особистості музиканта; зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки піаніста; сприятлива для творчості емоційно-психологічна атмосфера на заняттях; сучасне обладнання аудиторій для індивідуальних занять з фаху – 2 фортепіано, нотна та науково-методична література тощо).

Розглядаючи професійний розвиток у контексті фахової підготовки студентів університету у фортепіанному класі, маємо зазначити, що цей процес є поліаспектним, оскільки спрямований на формування складного комплексу спеціальних умінь та особистісних якостей. Виходячи із специфіки фахової діяльності піаніста (як педагога й виконавця), ми визначили чотири основних аспекти професійного розвитку студентів у класі спеціального інструмента (фортепіано) – інструментально-виконавський, інтелектуальний, індивідуально-психологічний та загальнокультурний.

Інструментально-виконавський аспект є пріоритетним у фаховій підготовці студентів спеціальності «Інструментальне виконавство (фортепіано)», оскільки передбачає формування і систематичне вдосконалення навичок гри на музичному інструменті, розвиток інтерпретаційних умінь та засвоєння навичок концертно-сценічної діяльності.

Інструментально-виконавський розвиток піаніста є тривалим неперервним процесом, який здійснюється поетапно, починаючи з музичної школи (школи мистецтв), продовжується у фаховому навчанні та активній творчій діяльності.

Початковий етап формування інструментально-виконавських умінь учня-піаніста в музичній школі здійснюється послідовно і передбачає: засвоєння основних правил фортепіанної нотації та навичок читання нотного тексту; опанування початкових навичок гри на інструменті (координація рухів правої та лівої рук, аплікатурні прийоми, звуковедення, педалізація тощо); розвиток техніки гри (регулярна робота над гамами, вправами, етюдами); удосконалення виконавських умінь у процесі роботи над художнім репертуаром (фортепіанними п'єсами,

нескладними поліфонічними творами, окремими частинами творів великої форми) тощо. Фаховий розвиток юного піаніста в музичній школі має репродуктивний характер, оскільки учень наслідує свого педагога буквально у всьому – виконавській манері, інтерпретації музичного твору, сценічній поведінці тощо.

Більш усвідомленим і цілеспрямованим є навчання піаніста в музичному коледжі та вищому закладі мистецької освіти (інституті, університеті, консерваторії, музичній академії). Студент (у порівнянні з учнем) характеризується більшою самостійністю в опануванні техніки гри та формуванні власного виконавського стилю. Індивідуальна форма проведення занять у класі спеціального інструмента в університеті дає можливість студентові: удосконалити власну фортепіанну техніку та збагатити її складними виконавськими прийомами; розвинути природні музичні здібності; опанувати технологію аудиторної та самостійної роботи над гамами, вправами, етюдами, фортепіанними творами різних форм, жанрів та рівнів складності; набути інтерпретаційних умінь; сформувати індивідуальну виконавську манеру, навички самоосвіти і творчого саморозвитку.

Практичний аспект формування професійних умінь та розвитку музичних здібностей студентів університету, основні етапи роботи над музичним твором та специфіка професійного спілкування викладача і студента у фортепіанному класі детально висвітлені в нашому навчально-методичному посібнику (Гаркуша, Економова, 2013).

Навички інструментального виконавства, набуті студентами у класі спеціального фортепіано, реалізуються і вдосконалюються на заняттях з камерного (або інструментального) ансамблю, фортепіанного дуету, концертмейстерського класу, де студенти мають змогу розширити свій концертно-виконавський репертуар, опанувати ансамблеві уміння, засвоїти специфіку музично-творчої комунікації.

Так, приміром, у концертмейстерському класі студенти розвивають техніку читання нот з аркуша (виконуючи акомпанемент до вокальних та інструментальних творів), а також опановують такі специфічні навички роботи з музичним текстом, як транспонування музичного матеріалу у необхідну тональність, ескізна робота над твором, підбір музики на слух, творча адаптація акомпанементу (збагачення або спрощення фортепіанної фактури, перекладення або елементарне аранжування), теоретичний аналіз та запам'ятовування музичного матеріалу. Досліджуючи теоретико-методичні основи цього процесу, М. Моїсеєва

констатує, що означені види діяльності у фаховій підготовці студентів спрямовані на активізацію уваги, пам'яті, музичного мислення, а також на розвиток музично-слухових уявлень, формування навичок слухового контролю та вільної орієнтації в нотному тексті (Моїсєєва, 2017).

Усі означені складові фахової підготовки студентів-піаністів інтегруються у професійну якість вищого порядку – виконавську майстерність, яка характеризує високий рівень виконавської діяльності музиканта, що ґрунтується на глибокому осягненні змісту музики та здатності технічно досконало й артистично втілити художній образ музичного твору. Музично-виконавська майстерність є проявом самобутності та художньо-творчої унікальності інструменталіста-виконавця.

Інтелектуальний розвиток піаніста (як виконавця й педагога) передбачає формування професійного мислення й аналітичних умінь, необхідних для професійного музично-теоретичного, інструментально-виконавського та художньо-педагогічного аналізу музичного твору. Важливим у цьому процесі є формування наукового тезаурусу та вільне оперування спеціальною термінологією, що потребує систематичного поглиблення знань з історії, теорії та методики фортепіанного виконавства, розуміння сучасних стилів і напрямів інструментальної музики. Усе це є виявом вербального інтелекту музиканта.

Специфічною формою невербального інтелекту є музичне мислення, або мислення музикою (мовою звуків). У філософії мислення розглядають як процес опосередкованого та узагальненого відображення реальної дійсності в уявленнях, судженнях, поняттях; як найвищий ступінь людського пізнання; як фундаментальну властивість і творчу здатність людини, що включає процеси засвоєння та смислової переробки інформації, цілеспрямованого пізнання суб'єктом істотних зв'язків і відносин між предметами і явищами, творення нових ідей, проектування моделей практичної і раціонально-пізнавальної діяльності (Філософія, 2020: 160).

Розвиток здатності мислити музикою, тобто художньо-звуковими образами, є необхідною умовою професійного розвитку музиканта. Формування цієї фахової якості студентів у процесі фортепіанної підготовки науковці вбачають у єдності художнього та слухорозумового розвитку. О. Бурська визначає музично-виконавське мислення піаніста як усвідомлене оперування художньо-звуковими уявленнями, іманентними інтонаційно-композиційним та фактурно-клаватурним ментальним моделям музики у процесі

її осягнення та виконання. Специфічною ознакою музичного мислення, на думку дослідниці, є його функціонування у певній виконавсько-технологічній моделі, яка визначається абсолютною координацією внутрішньослухових і технологічних (фактурно-клаватурних, клавіатуро-графічних, аплікатурних) уявлень. Авторка зазначає, що основою технологічних уявлень мають бути не рухи, а площинні образи (ментальні моделі) різноманітних фактурно-клаватурних графічних побудов, а також робить висновок, що «музично-виконавське мислення здійснює «сходження» від пізнання музичних явищ, осягнення їхньої сутності до творчого переломлення у контексті особистісного світосприйняття та світорозуміння і транслювання художньо-звукових ідей у творчому комунікативних актах музичного виконання». Найвищі прояви музичного мислення характеризуються «континуальністю, метафоричністю, культурою звукотворчості, природністю та раціональністю техніки, художньо-творчим характером технології виконання» (Бурська, 2005: 15).

Інтелектуальний розвиток студента-піаніста ми також вбачаємо і в самостійному опрацюванні методичної та мистецтвознавчої літератури, що сприяє засвоєнню наукових основ фортепіанного виконавства, формуванню глибоких і всебічних знань з фаху, забезпечує належний рівень ерудиції та освіченості, здатність логічно мислити та робити критичні висновки. Ці фахові якості необхідно розвивати і в процесі ретельного опрацювання творів навчальної програми та в самостійній творчій роботі студента, яка полягає у «прочитанні» якомога більшої кількості фортепіанних творів, критичному аналізі аудіо- і відеозаписів їх виконання іншими музикантами. Це сприяє творчому осмисленню досвіду видатних піаністів минулого й сучасності, поповненню власного репертуару новими творами, які в подальшому можна застосовувати у педагогічній та концертно-виконавській діяльності.

Індивідуально-психологічний аспект забезпечує розвиток природних і набутих музичних здібностей студента, таких як музичний слух (мелодичний, гармонічний, поліфонічний, архітектонічний, тембровий), відчуття метроритму, музична пам'ять (візуальна – здатність запам'ятовувати великі обсяги нотного тексту; слухова – сприймання і запам'ятовування музики на слух). У цьому процесі важливою є здатність студента-піаніста до художніх асоціацій, образної уяви і творчої фантазії (необхідних для виконавської інтерпретації музичного твору), вільне оперування слуховими та візуальними образами тощо.

Студент також має навчитися раціонально застосовувати власні індивідуальні психологічні особливості в освітній і концертно-виконавській діяльності. До них ми відносимо: швидкість реакції та здатність миттєво виправляти помилки; швидкість читання нотного тексту з аркуша та оперативність у виборі виконавських засобів і прийомів; здатність до мобілізації інтелектуальних, фізичних і психоемоційних сил у процесі публічного виступу; здатність до самонавіювання уявлень, почуттів та емоцій у процесі концертного виступу.

Характерними рисами багатьох концертуючих піаністів є експресивність та емоційність виконання. Психологи називають це яскравою емоційною виразністю особистості, яка дозволяє привертати увагу до себе та утримувати її тривалий час. У навчальній роботі зі студентами з різними типами темпераменту слід контролювати надмірні емоційні прояви у студентів-холериків та обережно формувати їх у студентів-флегматиків, слідкуючи за тим, щоб емоційність і експресивність були природними та не відволікали увагу від самого процесу гри.

У навчальній роботі зі студентом-піаністом (а особливо в його підготовці до публічного виступу) ми надаємо великого значення формуванню такої психологічної властивості, як воля. Вона виявляється у здатності до самоконтролю і саморегулювання власної поведінки, виражається в активному подоланні труднощів у процесі досягнення поставленої мети та є одним із засобів емоційного впливу на слухачку аудиторію.

Важливою якістю майбутнього піаніста-виконавця ми вважаємо сценічну адаптивність, тобто здатність швидко зорієнтуватися в нових умовах публічної музичної діяльності, що потребує: високої психоемоційної напруги та вміння керувати своїм фізичним станом; швидкої адаптації до механіки нового інструмента й акустики концертної зали; спроможності виявити у процесі концертного виступу належний рівень виконавської майстерності та сценічної культури.

Серед особистісних якостей студента-піаніста, які забезпечують його професійний розвиток у класі спеціального фортепіано, ми виокремлюємо музикальність, креативність, наполегливість, працелюбність, організованість, фізичну витривалість (без якої неможливі щоденні багатогодинні заняття з удосконалення інструментально-виконавських навичок), творчу активність, комунікативність, артистичність, відкритість для всього нового, раціонального й перспективного. Володіння означеними якостями та психологічними особливос-

тями характеризує спроможність студента свідомо (а інколи й інтуїтивно) обирати ефективні способи і методи фахової діяльності та здатність до творчого самовдосконалення й саморозвитку.

Загальнокультурний аспект професійного розвитку студента-піаніста реалізується у процесі засвоєння норм професійної етики, особливостей фахового спілкування в освітньому та репетиційному процесі, культури мовлення, культури одягу (повсякденного та концертного), естетики сучасного фортепіанного виконавства, сценічної культури тощо. Опанування цих компетенцій є необхідним для майбутнього викладача фортепіано та концертного виконавця, воно здійснюється як на аудиторних заняттях з фаху, так і в процесі педагогічної та концертно-виконавської практик.

Особливо важливим є культурний та естетичний саморозвиток студента, тобто цілеспрямоване виховання в собі певних якостей, щоб бути схожим на свій ідеал – відомого піаніста-виконавця, свого педагога або створеного в уяві ідеального образу митця. Для цього необхідно відвідувати концерти, музичні конкурси, фестивалі, різноманітні мистецькі заходи, а також обговорювати їх з іншими студентами і викладачем. У процесі такого художньо-педагогічного аналізу розвивається критичне мислення та мовленнєві навички студента, його естетичний смак та ціннісні орієнтації у сфері музичного мистецтва. Окрім того, студент усвідомлює значення творчого іміджу музиканта як концертного виконавця (індивідуальний виконавський стиль, оригінальні інтерпретації музичних творів; сценічна поведінка, манера спілкування з публікою, жести, міміка; одяг, аксесуари, зачіска тощо), а також визначає актуальні аспекти для власного самовиховання і самовдосконалення.

Результат професійного розвитку студента у класі спеціального фортепіано визначається засобом порівняння технічної складності музичних творів та якості їх виконання студентом на державному іспиті з фаху з його програмою на вступних іспитах або першому заліку в університеті.

Отже, професійний розвиток студента у класі спеціального інструмента (фортепіано) – це *процес* формування, розвитку й удосконалення музичних здібностей, фахових умінь та особистісних якостей студента, а також *результат*, що характеризується якісно новим рівнем інструментально-виконавської майстерності піаніста.

Висновки. Проведене дослідження уможливило зробити висновки: 1) успішність професійного розвитку студента-піаніста залежить від його музичних здібностей та здатності до професійного самовдосконалення, фахової компетентності

викладача та ефективної організації освітнього процесу; 2) професійний розвиток студентів у класі спеціального інструмента (фортепіано) має здійснюватись в інструментально-виконавському,

інтелектуальному, індивідуально-психологічному і загальнокультурному аспектах, що забезпечить всебічну підготовку майбутніх митців до концертно-виконавської та педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурська О. П. Методичні основи розвитку музично-виконавського мислення студентів у процесі фортепіанної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 20 с.
2. Гаркуша Л. І., Економова О. С. Формування професійних умінь майбутніх учителів музики на заняттях з основного музичного інструмента (фортепіано) : навч.-метод. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 100 с.
3. Гончаренко Л. П. Формування інструментально-виконавської майстерності майбутнього вчителя музики. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки.* 2012. Вип. 112. С. 142–149.
4. Моїсєєва М. А. Теоретико-методичні основи викладання фахових музично-виконавських дисциплін. *Мистецька освіта: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейської інтеграції* : зб. наук. праць. Житомир, 2017. С. 101–105.
5. Освітньо-професійна програма 025.00.03 «Інструментальне виконавство (фортепіано)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за галуззю знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2021. 24 с.
6. Пляченко Т. М. Наукові засади викладання основного музичного інструмента в умовах університетської освіти. *Ars musicae: музично-освітологічний дискурс.* № 1. Київ, 2014. С. 9–13.
7. Соціолого-педагогічний словник / уклад. С. У. Гончаренко, В. В. Радул та ін. ; за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.
8. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
9. Шрамко О. І. Основний музичний інструмент: алгоритми методики : навч.-метод. посібник. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. 219 с.
10. Філософія: словник термінів та персоналій / автори-уклад. В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВІЦ, 2020. 275 с.
11. Zheng Yu., Leung B-W. Cultivating music students' creativity in piano performance: a multiple-case study in China. *Music Education Research (England).* Volume 23. Issue 5. 2021. P. 594–608.

REFERENCES

1. Burska O. P. (2005). *Methodical foundations of the development of musical and performing thinking of students in the process of piano training* : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
2. Harkusha L. I., Ekonomova O. S. (2013). *Formuvannya profesiinykh umin maibutnikh uchyteliv muzyky na zaniattiakh z osnovnoho muzychnoho instrumenta (fortepiano)* [Formation of professional skills of future music teachers in the classes of the main musical instrument (piano)] : navch.-metod. posib. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. 100 s. [in Ukrainian].
3. Honcharenko L. P. (2012). *Formuvannya instrumentalno-vykonavskoi maisternosti maibutnoho vchytelia muzyky* [Formation of instrumental-performing skills of the future music teacher]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii : Pedahohichni nauky.* Vyp. 112. ss. 142–149 [in Ukrainian].
4. Moisieieva M. A. (2017). *Teoretyko-metodychni osnovy vykladannia fakhovykh muzychno-vykonavskykh dystsyplin* [Theoretical and methodological foundations of teaching professional music-performing disciplines]. *Mystetska osvita: problemy i perspektyvy rozvytku v konteksti yevropeiskoi intehtratsii* : zb. nauk. prats. Zhytomyr. ss. 101–105 [in Ukrainian].
5. *Osvitnio-profesiina prohrama 025.00.03 «Instrumentalne vykonavstvo (fortepiano)» (2021).* [Educational and professional program 025.00.03 «Instrumental performing (piano)»] pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za haluzziu znan 02 «Kultura i mystetstvo» spetsialnosti 025 «Muzychne mystetstvo» / Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. Kyiv. 24 s. [in Ukrainian].
6. Pliachenko T. M. (2014). *Naukovi zasady vykladannia osnovnoho muzychnoho instrumenta v umovakh universytetskoj osvity* [Scientific principles of teaching the main musical instrument in the conditions of university education]. *Ars musicae: muzychno-osvitohichnyi dyskurs.* № 1. ss. 9–13 [in Ukrainian].
7. *Sotsiolohe-pedahohichni slovnyk (2004).* [Sociological and Pedagogical Dictionary] / uklad. S. U. Honcharenko, V. V. Radul ta in. ; za red. V. V. Radula. Kyiv : EksOb. 304 s. [in Ukrainian].
8. Shapar V. B. (2007). *Suchasnyi tлумachnyi psykhohichnyi slovnyk* [A modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv : Prapor. 640 s. [in Ukrainian].
9. Shramko O. I. (2008). *Osnovnyi muzychnyi instrument: alhorytmy metodyky* [Basic musical instrument: algorithms of methodology] : navch.-metod. posibnyk. Kryvyi Rih : Vydavnychiy dim. 219 s. [in Ukrainian].
10. *Filosofii: slovnyk terminiv ta personalii (2020).* [Philosophy: a glossary of terms and personalities] / avtory-uklad. V. S. Blikhar, M. A. Kozlovets, L. V. Horokhova, V. V. Fedorenko, V. O. Fedorenko. Kyiv : KVITs. 275 s. [in Ukrainian].
11. Zheng Yu., Leung B-W. (2021). *Cultivating music students' creativity in piano performance: a multiple-case study in China.* *Music Education Research (England).* Volume 23. Issue 5. pp. 594–608.